

flbm.
Щ 66

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ШКЕЛЕБЕЙ ВІКТОРІЯ АНАТОЛІЇВНА

УДК 343.154

**ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗВІЛЬНЕННЯ ОСОБИ
ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ З ДІЙОВИМ
КАЯТТЯМ ТА ПРИМИРЕННЯМ ВИННОГО З ПОТЕРПІЛИМ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2013

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник кандидат юридичних наук, доцент

Азаров Юрій Іванович,

Національна академія внутрішніх справ,
професор кафедри кримінального процесу

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Галаган Володимир Іванович,

Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
професор кафедри галузевих правових наук факультету правничих наук

кандидат юридичних наук, доцент

Ляш Андрій Олексійович,

Київський національний університет культури і мистецтв,
професора кафедри кримінального права та процесу

Захист відбудеться 20 червня 2013 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.05 у Національній академії внутрішніх справ за адресою: ДП-680, Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ за адресою: ДП-680, Київ, пл. Солом'янська, 1

17339А

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Поглиблення процесів гуманізації та демократизації українського суспільства впливає на характер правових норм, зміст законодавчих конструкцій, а зрештою – на якісне оновлення окремих інститутів і галузей права. Наразі ж, у зв'язку з приведенням кримінального процесуального законодавства України відповідно до визнаних міжнародних стандартів, одним з об'єктів такої модифікації стала процедура кримінального провадження.

Каральний підхід до розв'язання проблем протидії злочинності виявився неефективним. Враховуючи тенденції до збільшення кількості зареєстрованих заяв і повідомлень про злочини (з 1,8 млн у 2000 р. до 3,3 млн у 2011 р.), а також кримінальних справ у провадженні слідчих (з 73,1 тис. у 1968 р. до 201,7 тис. у 1988 р. і з 356,7 тис. у 2008 р. до 469,3 тис. у 2011 р.), пріоритетним визнано застосування диференційованого підходу до вирішення кримінально-правових конфліктів стосовно осіб, які вчинили злочини, що не становлять великої суспільної небезпеки. До таких правопорушників, за наявності закріплених законом умов (підстав), доцільніше застосовувати інститути альтернативного (відновного) правосуддя, у тому числі звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та примиренням винного з потерпілим з подальшим закриттям кримінального провадження. Концептуальні засади альтернативного (відновного) правосуддя останніми десятиріччями успішно реалізуються у законодавстві та практиці багатьох країн світу, адже стратегічна мета таких заходів полягає не лише у відновленні порушеного правопорядку, а й, насамперед, у відшкодуванні завданої потерпілому шкоди, примиренні винного з жертвою, розкаянні та перевихованні злочинця, що сприяє відновленню соціальної справедливості без призначення покарання у вигляді позбавлення волі.

У юридичній літературі питання звільнення від кримінальної відповідальності й закриття кримінальних справ (проваджень) у зв'язку з дійовим каяттям та примиренням винного з потерпілим досліджено недостатньо, хоча окремі аспекти цієї проблеми в різні історичні періоди вивчали вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема В.П. Бахін, Ю.В. Баулін, А.С. Барабаш, С.М. Благодир, В.І. Галаган, Ю.М. Грошевий, О.А. Губська, А.Я. Дубинський, О.О. Житній, М.В. Жогін, В.В. Землянська, Н.С. Карпов, Т.В. Каткова, С.Г. Келіна, П.А. Лупинська, А.О. Ляш, В.Т. Маляренко, Ж.В. Мандриченко, Я.В. Мачужак, М.М. Михесенко, В.Т. Нор, І.В. Паризький, Д.П. Письменний, М.А. Погорецький, Н.З. Рогатинська, В.М. Савицький, О.Є. Соловійова, С.М. Стахівський, П.Л. Степанов, М.С. Строгович, В.М. Тertiшник, Л.Д. Удалова, С.А. Шейфер, М.Є. Шумило, Н.А. Якубович, А.М. Ященко та ін.

Констатуючи безперечний вагомий науковий внесок науковців у розроблення зазначеної проблематики, зауважимо, що кримінальні процесуальні аспекти звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та примиренням винного з потерпілим залишаються недостатньо розробленими, питання визначення умов і підстав такого звільнення висвітлено лише частково у рамках матеріального права або загальних проблем досудового провадження чи

судового розгляду, що потребує якісного нового дослідження та формулювання. Незважаючи на активне застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності за КПК 1960 р., на практиці виникало чимало проблем насамперед через відсутність регламентації процесуального порядку закриття кримінальних справ. Не проаналізовано зміст категорій для визначення правових підстав і умов звільнення особи від кримінальної відповідальності й за новим КПК (з 20 листопада 2012 р. до 20 лютого 2013 р. до суду направлено 177 відповідних клопотань, з них 7 – за ст. 45 КК; 30 – за ст. 46 КК) та укладання угод про визнання винуватості й примирення (у цей період передано до суду 336 обвинувальних актів з угодами), не диференційовано повноваження сторін обвинувачення та захисту, чітко не визначено перелік обставин, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях, які підлягають закриттю з таких підстав. Це, в окремих випадках, призводить до застосування неналежних процедур і прийняття суперечливих судових рішень.

Зазначене підкреслює актуальність проведення поглибленого, з урахуванням сьогоденної практики і введення в дію нового КПК України, комплексного дослідження кримінальних процесуальних засад звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та примиренням винного з потерпілим з метою удосконалення законодавства та правозастосовчої практики у цій сфері кримінальних процесуальних відносин.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Плану заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи (Указ Президента України від 12 січня 2011 р. № 24/2011), Концепції реформування кримінальної юстиції в Україні (Указ Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008), Плану заходів Міністерства внутрішніх справ, спрямованих на реалізацію норм Кримінального процесуального кодексу України (наказ МВС України від 8 серпня 2012 р. № 685), Пріоритетних напрямів дисертаційних досліджень МВС України, що потребують першочергового розроблення і впровадження у практичну діяльність органів внутрішніх справ України на період 2010–2014 роки (наказ МВС України від 29 липня 2010 р. № 347) та планів науково-дослідних робіт Національної академії внутрішніх справ на 2010–2012 рр. Тема дисертації затверджена Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України від 25 січня 2011 р. протокол № 1.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертації є розроблення кримінальних процесуальних засад і практичних рекомендацій щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та примиренням винного з потерпілим.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі задачі:

– встановити історико-правові передумови й окреслити етапи становлення та розвитку інститутів звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та примиренням винного з потерпілим на теренах України;

– розкрити стан наукового розроблення проблем звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та примиренням винного з потерпілим як компромісного способу вирішення кримінально-правових конфліктів;

– виокремити й порівняти особливості кримінальної процесуальної регламентації інститутів відновного правосуддя європейських країн, США та держав СНД, оцінити доцільність упровадження найбільш перспективних правових положень у вітчизняне законодавство;

– визначити та диференціювати умови і підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та примиренням винного з потерпілим;

– деталізувати обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях стосовно осіб, щодо яких передбачена можливість звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та примиренням винного з потерпілим;

– удосконалити процесуальний порядок закриття кримінального провадження у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності унаслідок дійового каяття та примирення винного з потерпілим;

– на основі зарубіжного досвіду та нового кримінального процесуального законодавства України визначити співвідношення підстав, процесуального порядку та правових наслідків звільнення особи від кримінальної відповідальності й укладання угод про визнання винуватості та примирення.

Об'єкт дослідження – кримінальні процесуальні відносини, що виникають та розвиваються з приводу звільнення особи від кримінальної відповідальності та закриття кримінального провадження.

Предмет дослідження – процесуальні засади звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та примиренням винного з потерпілим.

Методи дослідження. При проведенні дослідження для вирішення поставлених задач було використано у комплексі загальнонаукові та спеціальні методи юридичної науки, зокрема *системно-структурний* – з метою аналізу сутності досліджуваних категорій і правових явищ, їх елементно-компонентного складу, виявлення зв'язків інституту звільнення особи від кримінальної відповідальності з іншими інститутами кримінального процесуального права, зокрема інституту угод у кримінальному провадженні (підрозділи 1.2, 3.1, 3.3); *наукової абстракції* – при формулюванні позиції щодо оцінки наукових та правових засад удосконалення процесуального порядку звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та примиренням винного з потерпілим (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); *формально-логічний* – при визначенні понять «звільнення особи від кримінальної відповідальності», «закриття кримінального провадження», «дійове каяття», «примирення винного з потерпілим», «відновне правосуддя» та інших дефініцій у рамках предмета дослідження (підрозділи 1.2, 1.3, 2.2, 2.3, 3.1); *історико-правовий* – для ретроспективного аналізу етапів становлення інститутів відновного правосуддя на теренах України (підрозділи 1.1, 3.3); *порівняльно-правового аналізу* кримінального процесуального законодавства та практики його застосування з урахуванням досвіду інших країн – для оцінювання перспектив запровадження окремих норм у вітчизняне правове поле (підрозділи 1.3, 3.3); *моделювання* – при формулюванні висновків до розділів і загальних оцінок,

а також пропозицій щодо удосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); *статистичний* – для узагальнення наукових результатів, отриманих у процесі вивчення державної та відомчої статистичної звітності, при опрацюванні емпіричного матеріалу (розділи 1–3); *соціологічні* (анкетування, інтерв'ювання) – для вивчення думки фахівців, з'ясування результативності застосування кримінального процесуального законодавства (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становлять результати вивчення 125 кримінальних справ, в яких прийнято рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності відповідно до ст.ст. 45, 46 КК України (2008–2012 рр.); зведені дані анкетування 155 слідчих органів внутрішніх справ у Київській, Одеській, Дніпропетровській, Львівській і Запорізькій областях та м. Києві; державна та відомча статистична звітність за 2008–2012 рр.; матеріали слідчої та судової практики; аналітичні дані МВС України, Генеральної прокуратури України, Державної судової адміністрації України, Міністерства юстиції України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним з перших в Україні дослідженням, у якому на основі положень теорії кримінального процесу, узагальнення слідчої та судової практики й положень нового кримінального процесуального законодавства визначено правові засади та запропоновано шляхи удосконалення порядку звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та примиренням винного з потерпілим, зокрема:

вперше:

- з наукових позицій викладено авторську періодизацію становлення інститутів звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та примиренням винного з потерпілим на теренах України, а також охарактеризовано генезис сучасної моделі відновного правосуддя;

- оцінено підстави, умови та процесуальний порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та примиренням винного з потерпілим на основі порівняння положень КПК 1960 р. та нового кримінального процесуального законодавства;

- запропоновано особливий порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності унаслідок примирення з потерпілим – юридичною особою;

- здійснено порівняльний аналіз правових умов і підстав, процесуального порядку та наслідків звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям і примиренням винного з потерпілим та укладання угод про визнання винуватості та примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим;

- запропоновано зміни і доповнення до ст.ст. 42, 280, 282, 285, 286 КПК України щодо удосконалення процедур застосування інститутів звільнення особи від кримінальної відповідальності; розроблено програму здійснення медіаційної процедури в кримінальному провадженні;

удосконалено:

– критерії співвідношення категорій «дійове каяття» і «примирення винного з потерпілим», а на цій основі – теоретичні положення щодо оцінки слідчим, прокурором і судом на основі норм матеріального та процесуального права відповідних умов і підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності за кожну такою підставою або обрання іншого варіанту компромісного вирішення кримінально-правового конфлікту;

– наукову класифікацію закріплених у КК і КПК України умов і підстав для закриття кримінального провадження;

– систематизацію обставин, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях стосовно осіб, щодо яких передбачено можливість звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та примиренням винного з потерпілим;

– порядок участі законного представника потерпілого у процедурах примирення та відповідних процесуальних діях, якщо потерпілим є неповнолітня особа або особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною;

дістало подальшого розвитку:

– наукове бачення доцільності запровадження у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство певних елементів зарубіжного досвіду правової регламентації і практики застосування компромісних процедур у кримінальному судочинстві;

– порядок закриття кримінального провадження судом у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності з зазначених підстав;

– наукове визначення поняття «особа, яка вчинила злочин вперше» з віднесенням до цієї категорії осіб, які раніше не вчиняли злочини, а також осіб, які не мають судимості за раніше вчинений злочин;

– пропозиції щодо обов'язкового ознайомлення потерпілого з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності з фіксацією в окремому протоколі згоди потерпілого на примирення з підозрюваним;

– положення про те, що ініціювати примирення винного з потерпілим можуть як особа, яка вчинила злочин, так і потерпілий, обидві сторони спільно, їх представники, а також працівники правоохоронних органів, суду, медиатори тощо з обов'язковим подальшим закріпленням такого наміру сторонами.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дослідження впроваджено та може бути використано у:

– *науково-дослідній діяльності* – щодо наукового забезпечення удосконалення кримінального процесуального законодавства, практики його застосування, а також стосовно запровадження інституту медіації;

– *законотворчій діяльності* – при внесенні змін і доповнень до кримінального процесуального законодавства, а також розробленні проектів законів України «Про медіацію (посередництво) в кримінальному провадженні» та «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо процедури медіації» (акт Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого

забезпечення правоохоронної діяльності від 1 листопада 2012 р. № 04–19/14–3268);
 – *практичній діяльності органів досудового розслідування* – при розробленні й удосконаленні відомчих нормативно-правових актів та методичних розробок з питань застосування інституту звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та примиренням винного з потерпілим (акт впровадження Головного слідчого управління МВС України від 25 жовтня 2012 р. № 13/12–13033);
 – *навчальному процесі* – при підготовці лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів, а також при безпосередній участі у проведенні різних видів занять з курсу «Кримінальний процес» та викладанні відповідних спецкурсів у системі підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації слідчих (акт впровадження НАВС від 11 лютого 2013 р.).

Особистий внесок здобувача. Ідеї та розробки, що належать співавторам наукових статей за темою дисертації, автором не використовувались (авторська частка в них – не менше 60 %). Думки співавтора за темою дисертації не запозичувались.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації оприлюднено автором у виступах на п'яти міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: «Теорія та практика кримінального судочинства» (м. Харків, 2011 р.); «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи» (м. Львів, 2011 р.); «Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства України на сучасному етапі» (м. Київ, 2011 р.); «Правові реформи в Україні» (м. Київ, 2011 р.); «Актуальні проблеми правознавства» (м. Тернопіль, 2011).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено в десяти наукових публікаціях, серед яких п'ять статей – у наукових фахових виданнях України та п'ять статей – у збірниках тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що включають дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (316 найменувань) та чотирьох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 265 сторінок, з яких основний текст – 174 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми; зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами й темами; визначено мету, задачі, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів; шляхи та форми їх впровадження й апробації; наведено характеристику публікацій дисертанта.

Розділ 1 «Теоретичні засади дослідження інституту звільнення особи від кримінальної відповідальності з зв'язку з дійовим каяттям та примиренням винного з потерпілим» складається з трьох підрозділів і присвячений комплексному теоретичному аналізу цього інституту у вітчизняному кримінальному судочинстві.

У підрозділі 1.1. «Становлення та розвиток інститутів звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та примиренням винного з потерпілим» розкриваються історико-правові передумови та генезис правового закріплення і застосування таких підстав звільнення від кримінальної відповідальності на теренах України, починаючи з часів Київської Русі.

Проведений науково-історичний екскурс засвідчив, що в різні періоди питання звільнення від кримінальної відповідальності та покарання шляхом компромісного вирішення кримінально-правового конфлікту мали певне закріплення в нормах матеріального і процесуального права. Уже редакції «Руської Правди», а пізніше – тексти Литовських статутів допускали можливість вирішення справи самим потерпілим, який мав право відмовитись від помсти та отримати компенсацію за заподіяну шкоду. Винні ж у вчиненні нетяжких злочинів проти інтересів громади також могли бути звільнені судом від покарання в разі, якщо особисто покаялись, відшкодували шкоду і сплатили штраф до державної скарбниці, що свідчить про існування в ті часи ознак інституту дійового каяття як підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності. Пізніше примирення сторін та дійове каяття розглядалися не лише як підстави для звільнення від покарання, а і як пом'якшувальні вини обставини («Артикули воїнські» 1715 р., «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. та інші нормативно-правові акти тих часів).

Аналіз правових джерел XIX ст. (Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р., Статут кримінального судочинства 1864 р.) засвідчив, що інститути дійового каяття та примирення винного з потерпілим хоч і законодавчо закріплювались як підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності, але без чіткого їх розмежування в нормах матеріального та процесуального права. У перших джерелах кримінального процесуального законодавства радянського періоду (КПК УСРР 1922, 1927 рр.) «шире каяття» розглядалось як підстава, що пом'якшувала відповідальність, а примирення винного з потерпілим допускалось лише у справах приватного обвинувачення. У неодноразово зміненому й доповненому КПК 1960 р. протягом «малої судової реформи» (2000–2002 рр.) та з прийняттям КК України 2001 р. остаточно закріплено порядок закриття кримінальних справ у зв'язку з дійовим каяттям (ст.ст. 7–1, 7–2) та примиренням обвинуваченого чи підсудного з потерпілим (ст.ст. 7–1, 8), тобто відбулася остаточна диференціація цих підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності. І лише з прийняттям нового КПК України знайшов законодавче закріплення принцип змагальності сторін, переглянуто статус і повноваження учасників процесу з боку обвинувачення та захисту щодо реалізації ними компромісних процедур, створено засади альтернативного (відновного) правосуддя.

У підрозділі 1.2. «Звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та примиренням винного з потерпілим як компромісний спосіб вирішення кримінально-правового конфлікту» розкрито стан наукового розроблення зазначених проблем, зокрема проаналізовано праці вітчизняних і зарубіжних учених, які в різні часи досліджували загальнотеоретичні питання звільнення особи від кримінальної відповідальності (Ю.В. Баулін, Н.В. Гришина, В.М. Кудрявцев), застосування примирення у кримінальному судочинстві (Х.Д. Алікперов,

М.В. Нагуляк, О.В. Попаденко), закриття кримінальних справ за nereабілітуючими обставинами (О.А. Губська, Я.В. Мачужак Г.П. Хімічева), а також щодо запровадження відновного правосуддя з урахуванням досвіду європейських країн і США (І. Айртсен, Н. Ван, Дж. Брейтуейт, А. Моріс, М. Райт) та ін.

Наголошується, що звільнення від кримінальної відповідальності як альтернативна форма вирішення кримінально-правового конфлікту полягає у відмові держави від застосування заходів кримінально-правового впливу щодо осіб, які вчинили злочин, унаслідок: дійового каяття (ст. 45 КК України); примирення винного з потерпілим (ст. 46); передачі особи на поруки (ст. 47); зміни обстановки (ст. 48); закінчення строків давності (ст. 49). Водночас застосування кожної такої підстави регламентується як матеріальними, так і процесуальними нормами.

Виокремлено такі компромісні процедури вирішення кримінально-правових конфліктів: 1) закриття кримінального провадження судом у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності (у тому числі внаслідок дійового каяття та примирення винного з потерпілим); 2) кримінальне провадження на підставі угод про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, а також про визнання винуватості. Застосування обох видів процедур має відповідати певним вимогам: по-перше, їх застосовують лише в разі наявності підстав для притягнення особи до кримінальної відповідальності; по-друге, обрання певного варіанта компромісного рішення обумовлюється фактичними обставинами кримінального провадження і допускається лише в разі добровільного волевиявлення особи, яка вчинила злочин, з усвідомленням нею можливих наслідків такого рішення; по-третє, дотримання закріплених КК і КПК України умов, підстав і процесуального порядку їх застосування.

У підрозділі 1.3. «Досвід реалізації концепції відновного правосуддя за кримінальним процесуальним законодавством інших країн» розглянуто особливості звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та примиренням сторін у європейських країнах, США та країнах – республіках колишнього СРСР, зокрема виокремлено специфіку законодавства держав англосаксонської та романо-германської правових систем.

З огляду на зарубіжні доктрини кримінального процесу, найширшим за обсягом поняттям вважається «відновне правосуддя», що охоплює інститути дійового каяття та примирення сторін. Медіація ж є однією з форм відновного правосуддя, що здійснюється за участю посередника під час примирення. Відмінність примирення від медіації в тому, що перше може відбуватися і без участі посередника. Тож ці поняття можуть як поглинати одне одного, так і частково перетинатись. Процедури відновного правосуддя у кримінальному судочинстві США, Великої Британії, ФРН, Франції, Польщі, Бельгії, Австрії та інших країн застосовуються лише у справах про злочини невеликої тяжкості в разі добровільної згоди сторін. Проте у цих країнах відновне правосуддя функціонує не лише як альтернатива покаранню, а і як особливий порядок кримінального провадження (як зрештою сталося і в Україні із запровадженням інституту угод). З огляду на зарубіжний досвід, запропоновано варіант проекту Закону України «Про медіацію (посередництво) у кримінальному провадженні» з визначенням прав й обов'язків

учасників процедури медіації, порядку та послідовності їх дій, а також запропоновано порядок проведення медіаційної процедури.

Застосування дійового каяття та примирення сторін за законодавством країн СНД має певні обмеження, наприклад, шляхом закріплення конкретних складів злочинів, за якими можливе звільнення від кримінальної відповідальності (Туркменія, Естонія) або, навпаки, за якими не допускається таке звільнення (Білорусь), визначення категорій осіб, яких за жодних умов не можна звільнити від відповідальності (Литва), а також обмеження права прийняття компетентним органом відповідного рішення залежно від обставин справи (Російська Федерація, Казахстан).

Розділ 2 «Умови і підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям і примиренням винного з потерпілим» складається з трьох підрозділів, у яких дається комплексна правова характеристика інститутів дійового каяття та примирення винного з потерпілим, а також розглядаються особливості доказування у кримінальних провадженнях стосовно осіб, щодо яких передбачена можливість їх застосування.

У підрозділі 2.1. *«Характеристика умов і підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям»* доводиться, що сутність дійового каяття полягає в тому, що особа, яка вчинила злочин, не лише визнає вину і щиро розкаюється у скоєному, а й підтверджує це своїми соціально корисними та активними діями, які вчинює з власної ініціативи. Застосування ст. 45 КК України не виключається і в разі, якщо дійовому каяттю передувала роз'яснювальна робота компетентних органів про позитивні наслідки відповідної посткримінальної поведінки підозрюваного.

Умовами звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям є такі: вчинення особою злочину вперше; вчинення злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості; факт дійового каяття особи. Остання умова, у свою чергу, характеризується трьома складовими: щирим розкаянням у вчиненому злочині, активним сприянням розслідуванню злочину та повним відшкодуванням завданих цією особою збитків або усуненням заподіяної шкоди. Трапляються ситуації, коли усіх ознак дійового каяття від особи заждати неможливо (якщо в разі вчинення злочину шкоду не завдано, то й відшкодувати чи усувати її не потрібно), а відтак, підтримується позиція, відповідно до якої наявність останньої ознаки не завжди є обов'язковою.

Зважаючи на те, що особою, яка вперше вчинила злочин, визнається також звільнена від кримінальної відповідальності у встановленому законом порядку, обґрунтовується недоцільність звільнення однієї й тієї самої особи від відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям удруге за невеликий проміжок часу (з унесенням доповнень до ст. 45 КК України). Щире розкаяння особи означає, що вона визнає свою вину за усіма пунктами підозри (обвинувачення), дає правдиві свідчення, відкрито жалкує про вчинене, негативно оцінює злочин, співчуває потерпілому, готова понести заслужене покарання. Відшкодуванням завданих збитків й усуненням заподіяної шкоди слід вважати дії, які фактично усувають негативні наслідки вчиненого злочину у повному обсязі (повернення викраденого

майна, компенсація вартості знищеного чи пошкодженого майна, відновлення за свій рахунок властивостей предметів). Надано пропозиції щодо вирішення органами досудового розслідування та судом спірних питань оцінки умов і підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям.

У підрозділі 2.2. «Характеристика умов і підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим» проаналізовано обставини звільнення особи від кримінальної відповідальності за ст. 46 КК України. Підтверджено, що примирення винного з потерпілим багато в чому нагадує відому законодавству європейських країн і США процедуру медіації як альтернативний спосіб розв'язання кримінально-правових конфліктів.

Для звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 46 КК потрібна сукупність таких умов: вчинення злочину вперше; вчинення злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості; примирення винного з потерпілим. Останнє означає досягнення між ними угоди, у якій фіксується, що потерпілий помирився із своїм «опонентом», задоволений ужитими останнім заходами з відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди і внаслідок цього не заперечує проти звільнення винного від кримінальної відповідальності (чи клопоче про це). Примирення має бути добровільним, а не наслідком залякування потерпілого з боку особи, яка вчинила злочин, її родичів чи інших осіб. Мотиви примирення можуть відрізнятися (у потерпілого – це прощення, задоволення поведінкою правопорушника після злочину, жалість до його малолітніх дітей; у винного – розкаяння, сором за вчинене, боязнь майбутнього покарання). Ініціювати примирення може як одна із сторін, обидві сторони, так і їх представники, близькі чи знайомі, працівники правоохоронних органів, суд, посередники (медіатори) тощо. Підставою закриття провадження є фіксація в будь-який процесуальний спосіб факту примирення винної особи з потерпілим. Водночас закон не вимагає, щоб відшкодування або усунення шкоди потерпілому здійснювалось у повному обсязі. Важливо, щоб винним були задоволені всі претензії потерпілого (про що може йтися в окремій письмовій угоді).

З метою усунення дисонансу в закріпленні статусу юридичної особи в цивільному та кримінальному (матеріальному та процесуальному) законодавстві, пропонується доповнити КК і КПК України положенням стосовно того, що якщо потерпілим визнано юридичну особу, звільнення від кримінальної відповідальності відбуватиметься на підставі відповідної заяви представника потерпілого про відшкодуванням заподіяних збитків.

У підрозділі 2.3. «Обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях стосовно осіб, щодо яких передбачена можливість звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та примиренням винного з потерпілим» наголошується, що закріплена КПК України обов'язковість встановлення у будь-якому кримінальному провадженні обставин, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження (п. 4 ч. 1 ст. 91), є важливою новелою кримінального процесуального законодавства, оскільки КПК 1960 р. таких положень не містив.

Доведено, що при звільненні від кримінальної відповідальності у зв'язку з

дійовим каяттям закон вимагає від особи щирого розкаяння, на відміну від умов такого звільнення унаслідок примирення сторін. Також повинно встановлюватись повне відшкодування збитків або усунення заподіяної шкоди, водночас, як при примиренні винного з потерпілим таке не вважається імперативом (на розсуд потерпілого). Сприяння розкриттю злочинів при дійовому каятті об'єктивно підтверджується характером посткримінальної поведінки винного, правдивістю його показань під час досудового розслідування і судового розгляду, активним сприянням розкриттю злочину (повідомлення про всі відомі епізоди й обставини вчинення злочину, викриття інших співучасників, визначення ролі кожного з них у вчиненні злочину, видача знарядь вчинення злочину, майна, одержаного злочинним шляхом тощо). Про правдивість показань особи, яка притягується до відповідальності, можуть свідчити виявлені слідчим речові докази у вказаних нею місцях, факти затримання названих і викритих ним співучасників, висновки експертиз тощо. Повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди має бути документально зафіксованим у матеріалах кримінального провадження (показаннями свідків і потерпілих, протоколами про передачу матеріальних цінностей і коштів, розписками).

Підтверджено доцільність залучення до матеріалів кримінального провадження довідок (рапортів) дільничних інспекторів міліції та інших уповноважених осіб за місцем проживання особи, яка вчинила злочин, що підтверджують характер посткримінальної поведінки цієї особи.

Розділ 3 «Порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям і примиренням винного з потерпілим» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1. «Звільнення особи від кримінальної відповідальності як підстава для закриття кримінального провадження» з огляду на збільшення кількості рішень про звільнення від кримінальної відповідальності, прийнятих з нереабілітуючих підстав (з 4,4 тис. у 2007 р. до 5,9 тис. – у 2011 р.), проаналізовані проблеми застосування такої форми закінчення досудового розслідування.

Запропоновано науковий розподіл закріплених у законодавстві підстав для закриття кримінального провадження: пов'язаних з відсутністю події злочину і відсутністю в діянні складу злочину, а також недоведеністю винуватості особи; пов'язаних з неможливістю притягнення особи до кримінальної відповідальності за той самий злочин більше одного разу; що ґрунтуються на примиренні підозрюваного (обвинуваченого) з потерпілим, а також державних актах про амністію; що застосовуються в разі певної поведінки підозрюваного (обвинуваченого); інших (пов'язаних з відмовою потерпілого від обвинувачення, неотримання згоди держави, яка видала особу).

Встановлено, що протягом останніх років на практиці набули поширення випадки, коли працівники прокуратури чи слідчих підрозділів, у зв'язку з неможливістю доведення вини обвинуваченого, приймали рішення про направлення справ до суду для їх закриття за нереабілітуючими підставами, не роз'яснюючи обвинуваченому відповідні наслідки такого рішення. Однозначно це питання не вирішено і в новому КПК України (ч. 3 ст. 285), що може призвести до «тиску»

органів розслідування на підозрюваного, обвинуваченого з метою надання останніми згоди на їх звільнення від кримінальної відповідальності з не реабілітуючих підстав, адже в разі відмови особи від надання згоди на таке звільнення слідчий (прокурор) повинні будуть проводити розслідування у повному обсязі, що не завжди узгоджується з їх інтересами або реальними перспективами розслідування. Тож з метою уникнення можливих невідповідностей у подібних ситуаціях пропонується доповнити ст. 285 КПК положенням, яким би закріплювався обов'язок роз'яснити підозрюваному чи обвинуваченому правові наслідки закриття кримінального провадження з фіксуванням у протоколі.

Реалізація нових законодавчих процедур звільнення особи від кримінальної відповідальності у кримінальному судочинстві потребує доповнення КПК України нормами, які б закріплювали право підозрюваного та обвинуваченого примиритися з потерпілим у встановлених законом випадках (ст. 42), можливість зупинення досудового розслідування на певний термін у разі наявності клопотання підозрюваного або потерпілого про зупинення досудового провадження для участі у процедурі примирення (ст. 280), а також, з огляду на зарубіжний досвід, щодо обмеження терміну розгляду судом клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності до трьох днів (ч. 4 ст. 286).

У *підрозділі 3.2. «Процесуальний порядок закриття кримінального провадження у зв'язку з дійовим каяттям та примиренням винного з потерпілим»* розглядається специфіка кримінальної процесуальної регламентації й організаційного забезпечення закриття кримінального провадження судом відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК. Аргументується, що в теорії кримінального процесуального права закриття кримінального провадження (кримінальної справи за КПК 1960 р.) розуміють, по-перше, як окремий правовий інститут; по-друге, як одну з форм закінчення досудового розслідування; по-третє, як процесуальний акт (дію); по-четверте, як гарантію, що зменшує ризик незаконного притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Наголошується, що відповідно до КПК України (п. 1 ч. 2 ст. 284), кримінальне провадження у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності закривається виключно судом (як було і за КПК 1960 р.). Однак процедура такого звільнення змінилася. Встановивши на стадії досудового розслідування підстави для звільнення від кримінальної відповідальності та отримавши згоду підозрюваного на таке звільнення, прокурор складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та без проведення досудового розслідування в повному обсязі й надсилає його суду (ч. 2 ст. 286).

Підтверджено, що форма і зміст клопотання прокурора в такому разі мають важливе процесуальне значення, оскільки від викладених в ньому формулювань, фактичних обставин кримінального правопорушення, доказів, а також інших відомостей, які містяться в пп. 1–9 ч. 1 ст. 287 КПК, залежать наслідки його розгляду судом. До клопотання прокурора обов'язково додається письмова згода особи на її звільнення від кримінальної відповідальності. Якщо ж сторона кримінального провадження звернеться до суду з відповідним клопотанням вже під час здійснення судового провадження, суд має невідкладно розглянути таке звернення.

У підрозділі 3.3. «Особливості укладання угод про визнання винуватості та примирення між потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим» наведено порівняльну характеристику умов, підстав, суб'єктів, процесуального порядку та правових наслідків застосування інститутів звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та примиренням винного з потерпілим та укладання угод про примирення та визнання винуватості.

На основі системного аналізу положень КПК України зроблено висновок, що наслідками укладення та затвердження судом обох видів угод є призначення з урахуванням характеру обвинувачення і обставин кримінального провадження узгодженої сторонами міри покарання (ухвалення обвинувального вироку). Угоди про визнання винуватості та примирення, на відміну від звільнення особи від кримінальної відповідальності, може бути укладено у провадженні щодо злочинів середньої тяжкості (незалежно від форми вини), в окремих випадках – щодо тяжких злочинів (угоди про визнання винуватості), а також у разі вчинення злочину повторно. Укладання угоди про визнання винуватості не допускається в кримінальному провадженні, в якому бере участь потерпілий. Ініціювати укладання угоди про примирення має право лише потерпілий чи підозрюваний, обвинувачений або інша особа, погоджена сторонами (за винятком слідчого, прокурора або судді), тоді як особі, яка може бути звільнена від кримінальної відповідальності, право на таке звільнення роз'яснює слідчий (прокурор, суддя).

У разі ж, якщо у кримінальному провадженні одночасно вбачаються підстави для звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із примиренням винного з потерпілим, та для призначення покарання на підставі угоди між потерпілим і підозрюваним (обвинуваченим), за наявності згоди обвинуваченого на таке звільнення і закриття провадження суд має відмовити згідно з п. 3 ч. 7 ст. 474 КПК у затвердженні угоди про примирення та звільнити обвинуваченого від кримінальної відповідальності на підставі ст. 46 КК.

ВИСНОВКИ

У **висновках** дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що полягало в комплексному та системному дослідженні процесуальних засад звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та примиренням винного з потерпілим, а також у формулюванні обґрунтованих пропозицій, спрямованих на вдосконалення кримінально-процесуального законодавства України. Найсуттєвішими з них вважаються наступні:

1. Інститут дійового каяття та примирення винного з потерпілим у своєму розвитку пройшов шість етапів: перший – бере свій відлік з часів Київської Русі (IX ст. – поч. XIII ст.); другий – пов'язаний з існуванням Галицько-Волинського князівства, Литовсько-Руської держави та перебування України під владою Речі Посполитої (перша пол. XIII ст. – перша пол. XVII ст.); третій – період Козацької держави та перебування України в складі Австро-Угорської і Російської імперій (друга пол. XVII ст. – поч. XX ст.); четвертий – становлення кримінального

судочинства в радянській Україні за КПК 1922, 1927, 1960 рр.; п'ятий – розвиток кримінального судочинства з 90-х рр. ХХ ст., в період «малої судової реформи» до прийняття КПК України 2012 р.; шостий – реформування інституту звільнення особи від кримінальної відповідальності за новим КПК України на принципі змагальності сторін, створення засад альтернативного (відновного) правосуддя.

2. В інституті звільнення особи від кримінальної відповідальності реалізуються принципи економії кримінальної репресії, гуманізму та концепція відновного правосуддя. Застосування компромісу в кримінальному процесі як спосіб розв'язання кримінально-правового конфлікту включає в себе взаємні поступки сторін: компетентні органи звільняють особу від кримінальної відповідальності або пом'якшують їй покарання, а особа, яка вчинила злочин, у свою чергу виконує соціально корисні дії, спрямовані на сприяння розслідуванню злочину та відшкодування завданої шкоди. Виокремлено такі види компромісів у кримінальному провадженні: звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та примиренням винного з потерпілим; кримінальне провадження на підставі угод про примирення та про визнання винуватості, що мають принципові відмінності у підставах та порядку застосування.

3. Застосування компромісних процедур у кримінальному судочинстві більшістю європейських країн, США та держав СНД дістало повного законодавчого закріплення в останні десятиріччя, що знайшло відображення і в низці міжнародних правових актів з питань відновного правосуддя. З метою подальшого законодавчого запровадження цієї концепції в Україні запропоновано проекти законів «Про медіацію (посередництво) у кримінальних справах» та «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо процедури медіації».

4. Для звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям або примиренням винного з потерпілим слідчим, прокурором та судом мають бути встановлені необхідні умови та підстави (ст.ст. 45, 46 КК України). Умовами такого звільнення є вчинення особою вперше злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості (охоплює як закінчені, так і незакінчені злочини, а також злочини, учинені в співучасті), а підставами – певні наслідки позитивної посткримінальної поведінки правопорушника, зокрема щире розкаяння, відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди, задоволення претензій потерпілого. Слід розрізняти «щире каяття» як обставину, яка, не виключаючи кримінальної відповідальності, пом'якшує покарання (п. 1 ч. 1 ст. 66 КК), та «дійове каяття» (ст. 45 КК) як підставу звільнення від кримінальної відповідальності. В разі дійового каяття розмір відшкодування завданих збитків або заподіяної шкоди обґрунтовується матеріалами кримінального провадження і підлягає відшкодуванню в повному обсязі. З метою удосконалення підстав примирення з потерпілим – юридичною особою запропоновано відповідні зміни й доповнення до КК і КПК України.

5. Доказуванню у кримінальних провадженнях, щодо яких передбачається можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та примиренням винного з потерпілим, підлягають такі обставини:

вчинення особою вперше злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості; дійове каяття, що поєднує щире розкаяння, активне сприяння розслідуванню злочину та повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди, або примирення винного з потерпілим, що полягає в добровільній згоді потерпілого щодо звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності. Зважаючи на те, що на особу покладається обов'язок відшкодування завданих злочином збитків, запропонований єдиний процесуальний порядок закріплення наміру (згоди) відшкодування потерпілому заподіяної злочином шкоди у формі окремого протоколу, до якого слід вносити зауваження і заяви сторін.

6. Звернення прокурора до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі п. 2 ч. 2 ст. 283 КПК України з подальшим закриттям кримінального провадження судом у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності (п. 1 ч. 2 ст. 284) є формами реалізації відмови держави в особі відповідного суду загальної юрисдикції від застосування заходів кримінально-правового характеру до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. З метою удосконалення порядку звільнення особи від кримінальної відповідальності за відповідними підставами пропонується додатково закріпити в КПК України право підозрюваного та обвинуваченого на примирення з потерпілим (ст. 42), обов'язок компетентних органів роз'яснити підозрюваному (обвинуваченому) наслідки закриття кримінального провадження (ст. 285), а також чітко обмежити термін розгляду судом відповідного клопотання прокурора (ч. 4 ст. 286).

7. Процесуальний порядок закриття кримінального провадження у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності за ст.ст. 45, 46 КК України включає в себе такі процесуальні дії (рішення): набуття особою статусу підозрюваного чи обвинуваченого; доведеність факту дійового каяття чи примирення винного з потерпілим матеріалами кримінального провадження; фіксацію відсутності заперечень з боку підозрюваного чи обвинуваченого; складання прокурором клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності та направлення його до суду; ознайомлення суду з клопотанням та з'ясування думки потерпілого щодо можливості такого звільнення; винесення судом ухвали про закриття провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності.

8. Доведено, що кримінальне провадження під час звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та примиренням винного з потерпілим (параграф 2 глави 24 КПК) та кримінальне провадження на підставі угод (глава 35 КПК) як альтернативні форми реалізації компромісних процедур вирішення кримінально-правового конфлікту, водночас, не позбавляють слідчого та прокурора обов'язку доказувати, а суд – об'єктивно досліджувати обставини вчиненого кримінального правопорушення. Зазначені інститути мають як спільні риси, що полягають у взаємних поступках сторін, передбачають схожі підстави та особливий порядок застосування, так і принципові відмінності (стаття кримінального закону, яка передбачає звільнення від кримінальної відповідальності,

має імперативний характер; процесуальні рішення про закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності та ухвалення обвинувального вироку з затвердженням угоди тягнуть різні правові наслідки).

СПИСОК ОПУБЛКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Шкелебей В. А. Примирення обвинуваченого з потерпілим як підстава для закриття кримінальної справи / В. А. Шкелебей // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2011. – № 24. – С. 320–331.
2. Шкелебей В. А. Доказування у кримінальному провадженні, що підлягає закриттю унаслідок звільнення особи від кримінальної відповідальності / В. А. Шкелебей, О. В. Савенков // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2012. – № 2. – С. 139–147.
3. Шкелебей В. А. Угоди про примирення й визнання винуватості у кримінальному процесі України та інших країн: порівняльний аналіз / В. А. Шкелебей // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2012. – № 6. – С. 179–188.
4. Шкелебей В. А. Проблеми закриття кримінального провадження у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності / В. А. Шкелебей // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 1080–1085 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12svavkv.pdf>
5. Шкелебей В. А. Генеза інституту примирення на теренах України / В. А. Шкелебей // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. – 2012. – Вип 20, ч. II, том 3. – С. 135–139.
6. Шкелебей В. А. Дійове каяття як правовий компроміс у кримінальному процесі України / В. А. Шкелебей // Теорія та практика кримінального судочинства : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 трав. 2011 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т. внутр. справ, Навч.-наук. ін-т. підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання, Каф. кримінального процесу. – Х., 2011. – С. 239–242.
7. Шкелебей В. А. Примирне правосуддя як елемент кримінального судочинства / В. А. Шкелебей // Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи : матеріали Х Міжнар. студентсько-аспірантської наук. конф. (м. Львів, 6–8 трав. 2011 р.). – Л., 2011. – С. 237–238.
8. Шкелебей В. А. Одна з підстав закриття кримінальної справи – примирення винного з потерпілим / В. А. Шкелебей // Правові реформи в Україні : матеріали III Всеукр. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 6 жовт. 2011 р.) – Київ. – Ч. 1. – С. 150–151.
9. Шкелебей В. А. Регулювання процедури примирення у кримінальних справах / В. А. Шкелебей // Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства України на сучасному етапі : матеріали круглого столу (м. Київ, 20 трав., 2011 р.). – ФОП Ліпкан О. С., 2011. – С. 270–273.
10. Шкелебей В. А. Інститут примирення винного з потерпілим у кримінально-процесуальному законодавстві України / В. А. Шкелебей // Актуальні проблеми

правознавства : наук. зб. ЮФ ТНЕУ. – Тернопіль, 2011. – С. 542–547.

АНОТАЦІЯ

Шкелебей В.А. Процесуальні засади звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та примиренням винного з потерпілим. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2013.

Дисертація полягає у визначенні процесуальних засад і шляхів удосконалення порядку звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та примиренням винного з потерпілим. Визначено умови, підстави та процесуальний порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності на основі порівняння положень КПК 1960 р. і нового КПК України. Доведено доцільність запровадження у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство певних елементів зарубіжного досвіду кримінальної процесуальної регламентації і практики застосування компромісних процедур у кримінальному судочинстві, зокрема угод про примирення винного з потерпілим та інституту медіації. Сформульовано пропозиції стосовно удосконалення норм кримінального та кримінального процесуального законодавства, що стосуються предмета дослідження.

Ключові слова: примирення, дійове каяття, звільнення від кримінальної відповідальності, закриття кримінального провадження, провадження на підставі угод, потерпілий, медіація.

АННОТАЦИЯ

Шкелебей В.А. Процессуальные основы освобождения лица от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием и примирением виновного с потерпевшим. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2013.

Диссертация посвящена определению процессуальных основ и путей совершенствования порядка освобождения лица от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием и примирением виновного с потерпевшим. Определены основания, условия и процессуальный порядок освобождения лица от уголовной ответственности на основе сравнительного анализа положений УПК 1960 года и нового УПК Украины. Доказана целесообразность внедрения в отечественное уголовное процессуальное законодательство определенных элементов зарубежного опыта уголовной процессуальной регламентации и практики

применения компромиссных процедур в уголовном судопроизводстве, в частности соглашений о примирении виновного с потерпевшим и института медиации. Сформулированы предложения по совершенствованию норм уголовного и уголовного процессуального законодательства, касающихся предмета исследования.

Впервые с научных позиций изложена периодизация становления институтов освобождения от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием и примирением виновного с потерпевшим на территории Украины, а также охарактеризован генезис современной модели восстановительного правосудия. Выделены правовые основания и предложен особый порядок освобождения лица от уголовной ответственности вследствие примирения с потерпевшим – юридическим лицом. Предложены изменения и дополнения в ст.ст. 36, 42, 280, 282, 285, 486 УПК Украины относительно усовершенствования процедуры применения институтов освобождения от уголовной ответственности и заключения соглашений.

Разработан порядок осуществления процедуры медиации в уголовном судопроизводстве, а на этой основе предложены проекты законов Украины «О медиации (посредничестве) в уголовном производстве» и «О внесении изменений в Уголовный и Уголовно-процессуальный кодексы Украины относительно процедуры медиации». Рассмотрены критерии соотношения понятий «раскаяние» и «примирение виновного с потерпевшим», а на этой основе – теоретические положения относительно оценки следователем, прокурором и судом на основе материального и процессуального права соответствующих условий и оснований освобождения от уголовной ответственности по каждому из таких оснований либо же избрания иного варианта компромиссного решения уголовно-правового конфликта.

Предложена научная классификация закрепленных в УК и УПК Украины оснований и условий для прекращения уголовного производства по нереабилитирующим основаниям. С учетом положений нового УПК Украины дифференцированы обстоятельства, подлежащие доказыванию по уголовным производствам в отношении лиц, относительно которых предусмотрена возможность освобождения от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием и примирением виновного с потерпевшим. Отдельно рассмотрен порядок участия законного представителя потерпевшего в процедурах примирения и соответствующих процессуальных действиях, если потерпевшим является несовершеннолетнее лицо или лицо, признанное в установленном законом порядке недееспособным или ограниченно дееспособным.

В диссертации получили развитие вопросы усовершенствования порядка прекращения уголовного производства судом в связи с освобождением лица от уголовной ответственности. Научно определено понятие «лицо, совершившее преступление впервые» с отнесением к этой категории лиц, ранее не совершавших преступления, а также лиц, не имеющих судимости за ранее совершенное преступление. Внесены предложения относительно ознакомления потерпевшего с ходатайством об освобождении лица от уголовной ответственности. Аргументировано положение о том, что инициатива примирения виновного с потерпевшим может исходить как от лица, совершившего преступление, так и от

пострадавшего, обеих сторон, их представителей, а также работников правоохранительных органов, суда, медиаторов с обязательным последующим закреплением такого намерения сторонами.

Ключевые слова: примирение, деятельное раскаяние, освобождение от уголовной ответственности, прекращение уголовного производства, производство на основе соглашений, потерпевший, медиация.

SUMMARY

Shkelebey V.A. The procedural fundamentals of a person's liberation from criminal responsibility in connection with the active repentance and reconciliation of the offender with the victim. – Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of sciences, specialty 12.00.09 – Criminal Procedure and Criminalistics; Forensic Expertise; Operative Investigation Activity. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2013.

The dissertation is devoted to the procedural fundamentals and ways of improving the order of the person's liberation from criminal responsibility in connection with the active repentance and reconciliation of the offender with the victim. There were defined the grounds, conditions and procedural order of the person's liberation from criminal responsibility on the basis of a comparative analysis of the Criminal Procedure Code's provisions in 1960 and the new Code of Criminal Procedure of Ukraine. We prove the feasibility of adoption of certain elements from foreign experience of criminal procedural regulation and practice of usage of the compromise procedures in legal proceedings, including agreements about the reconciliation of the offender with the victim and institute of mediation. We formulated proposals for the improvement of criminal and criminal procedural law relating to the subject of the research.

Keywords: reconciliation, active repentance, liberation from criminal responsibility, termination of criminal proceedings, the production on the basis of the agreements, the victim, mediation.

Підписано до друку 14.05.2013 р. Формат 60х90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 78.

Виготовлено в ТОВ «Копи-принт»,
м. Київ, вул. Солом'янська, 11
Тел. (044) 227-78-28